

УДК 343. 31

М. А. Рубашенко,
асистент кафедри кримінального
права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**ДІЇ, ВЧИНЕНІ З МЕТОЮ ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ НА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ,
ВСТАНОВЛЕНОГО КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ:
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ**

У статті аналізується зміст перших двох форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК. Автором розроблені поняття та класифікація дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією.

***Ключові слова:** зміна меж території України, територіальна цілісність, посягання на територіальну цілісність України.*

Постановка проблеми. Сьогодні, враховуючи загальновідомі події в Автономній Республіці Крим та на сході України, серйозно актуалізувалися проблеми ефективності кримінально-правової охорони територіальної цілісності України. Невисокий ступінь розробки цього питання, а також проблеми в застосуванні ст. 110 КК обумовлюють необхідність дослідження змісту відповідної кримінально-правової норми та окремих видів посягань на цілісність території України.

При цьому вирішальне значення для з'ясування різновидів посягань на цілісність території має вирішення питання про зміст дій, що становлять перші дві форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК.

Стан дослідження. У науковій літературі питання змісту та різновидів дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, представлено переважно на рівні підручників, навчальних посібників та наукових коментарів. Цьому питанню приділяли увагу такі вчені, як О. Ф. Бантишев, В. С. Батиргарєєва, Н. О. Гуторова, Д. С. Зоренко, Я. О. Лантінов, В. А. Ліпкан, П. С. Матишевський,

Л. В. Мошняга, В. О. Навроцький, Н. В. Нетеса, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, О. А. Чуваков, О. В. Шамара та деякі інші.

Виклад основного матеріалу. Диспозиція ч. 1 ст. 110 КК передбачає чотири форми дій, перші дві з яких сформульовані як «*дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України*». Оскільки лінія державного кордону України належить до фізичних параметрів території України, то це означає, що зміна державного кордону охоплюється поняттям зміни меж території України. Це також указує на однаковий характер суспільної небезпечності дій, вчинюваних у перших двох формах. Тому далі, якщо не зазначено інше, під формулюванням дій, вчинених з метою зміни меж території України, слід розуміти обидві форми.

Суспільна небезпечність розглядуваних дій полягає в тому, що вони заподіюють істотну шкоду цілісності території України або можуть заподіяти таку шкоду. Зокрема, йдеться про шкоду у виді відторгнення частини території України чи придбання суверенних прав на частину території України без згоди на те Українського народу. Розгляд об'єктивної сторони дозволяє конкретизувати дії, які мають такий характер, та виявити їх відмінності за ступенем суспільної небезпечності.

Протиправність як ознака розглядуваних дій відповідно до ст. 11 КК означає, що в конкретному випадку злочинними можуть бути визнані лише ті дії, які передбачені ст. 110 КК. Більше того, у даному разі йдеться про так звану змішану протиправність, оскільки диспозиція ч. 1 ст. 110 КК у частині опису розглядуваних дій є бланкетною і при встановленні протиправності дій потребує звернення до інших нормативних актів. У нашому випадку має місце так звана пряма (явна) бланкетність¹, оскільки в диспозиції ст. 110 КК безпосередньо вказується на порушення іншогогалузевого порядку, а саме

¹ Панов М. І. Кваліфікація злочину при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М. І. Панов, Н. Квасневська // Право України. – 2010. – № 9. – С. 50.

Конституції України. Важливо також звернути увагу на те, що буквально в ч. 1 ст. 110 КК словосполучення «на порушення порядку, встановленого Конституцією України» характеризує мету розглядуваних дій, що вказує на *екстраординарний характер* цієї норми. Він полягає в тому, що межі злочинних дій позначені не ознаками, що відображають їх зовнішнє вираження, а ознакою суб'єктивної сторони дій винної особи – їх метою. Цим самим способом законодавець визначив ознаки змішаної протиправності цих дій.

Отже, порушення Конституції України визнається необхідною умовою кримінальної відповідальності особи за ст. 110 КК. Однак питання, про порушення яких саме норм Конституції України йдеться в цій статті КК і чи тільки про порушення конституційних норм йдеться, у науці кримінального права є таким, що потребує більш детального аналізу. Так, Є. Д. Скулиш та О. Ю. Звонарьов вважають, що порядок зміни території України регламентований статтями 72, 73, п. 2 ст. 85 Конституції². В. О. Навроцький, аналізуючи об'єктивну сторону посягання на територіальну цілісність України, зазначає, що для встановлення змісту суспільно небезпечного діяння необхідно звернутися до норм Конституції, котрі регламентують порядок зміни території, а також інших нормативних актів, в яких закріплено принцип територіальної цілісності нашої держави³. Попри те, що це єдині джерела, в яких хоча б поверхово дається спроба вирішити поставлене питання, однак вони, по суті, вказують на два варіанти нормативного наповнення порядку зміни території України: 1) тільки Конституція України, 2) Конституція та інші нормативні акти.

Вирішуючи це питання, одразу ж зазначимо, що цілісність території України не можна сприймати як неможливість зміни території за жодних умов. У зв'язку з цим не можна погодитися з думкою вчених, згідно з якою цілісність

² Скулиш Є. Д. Злочини проти основ національної безпеки України : навч. посіб. / Є. Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : НА СБУ, 2011. – С. 110.

³ Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – С. 88.

означає, що відділення будь-якої частини території суперечило б волі Українського народу, закріпленій у Конституції⁴. За Конституцією України зміна території України є можливою тільки шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Таке рішення цілком відповідає принципам демократичної, правової держави. Світова історія свідчить, що територія може змінюватися, і така зміна може відповідати інтересам як самої держави, так і її народу.

Порядок зміни території України загалом достатньо суворо регламентований і складається з низки відносно автономних, послідовних етапів, урегульованих кількома нормативними актами. Найвищу юридичну силу серед цих актів має Конституція України, в якій закріплено такі значущі положення: 1) право визначати і змінювати конституційний лад належить виключно народові (ч. 3 ст. 5); 2) питання про зміну території України вирішується виключно всеукраїнським референдумом (ст. 73); 3) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених ст. 73 Конституції, належить до повноважень Верховної Ради України (далі – ВРУ) (п. 2 ст. 85); 4) укладення міжнародних договорів України належить до повноважень Президента України (п. 3 ст. 106). Варто також додати, що Конституція ані в ст. 73, ані в жодній іншій статті не відсилає при вирішенні питання про зміну меж території до будь-якого іншого нормативного акта.

Правові засади, організацію та порядок проведення всеукраїнського референдуму на сьогодні визначає Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI⁵. У ньому передбачені, зокрема, такі положення: 1) всеукраїнський референдум визначено як спосіб здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає в прийнятті громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення (ст. 1);

⁴ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид. перероб. та доп.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – С. 255.

⁵ Про всеукраїнський референдум : Закон України № 5475-VI від 6 листопада 2012 року // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 92. – С. 7.

2) предметом всеукраїнського референдуму визначено, зокрема, зміну території України; при цьому зазначений референдум отримав назву ратифікаційного (п. 2 ч. 3 ст. 3); 3) призначення ратифікаційного референдуму віднесено до повноважень ВРУ (ч. 4 ст. 14); 4) надано поняття ратифікаційного референдуму як форми прийняття громадянами України рішення щодо затвердження закону про ратифікацію міжнародного договору про зміну території України (ч. 1 ст. 18); 5) встановлена спеціальна заборона ініціювання ратифікаційного референдуму за народною ініціативою (ст. 20); 6) у разі прийняття закону про ратифікацію міжнародного договору про зміну території України, укладеного Президентом України, ВРУ приймає рішення про призначення ратифікаційного референдуму. Постанова ВРУ про його призначення має містити дату проведення всеукраїнського референдуму та сформульоване питання, що виноситься на референдум. Текст закону про ратифікацію міжнародного договору про зміну території України обов'язково додається до постанови ВРУ. Дата проведення відповідного всеукраїнського референдуму призначається на останню неділю п'ятдесятиденного строку від дня прийняття ВРУ постанови про його призначення (ст. 27); 7) закон про ратифікацію міжнародного договору про зміну території України в разі його затвердження на всеукраїнському референдумі набирає чинності з дня оголошення результатів відповідного всеукраїнського референдуму (ч. 3 ст. 96); 8) у разі проведення ратифікаційного референдуму ЦВК протягом 5 днів після оголошення результатів всеукраїнського референдуму оприлюднює в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» текст відповідного міжнародного договору України. При цьому в прикінцевих положеннях акта вказується, що він схвалений всеукраїнським референдумом, та зазначається дата проведення референдуму (ст. 97).

Крім того, окремі важливі положення передбачено в Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-VI⁶. Так, згідно зі ст. 3 цього Закону територіальні договори і такі, що стосуються державних кордонів, укладаються від імені України Президентом або за його дорученням. Стаття 9 цього Закону вказує, що зазначені договори підлягають ратифікації, яка здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору, а ст. 14 Закону зазначає, що міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Новий Закон України «Про всеукраїнський референдум» більш ретельно регламентує порядок зміни меж території порівняно із попереднім Законом. Підставою проголошення всеукраїнського референдуму з приводу зміни території визначено тільки міжнародний договір, підписаний Президентом і ратифікований ВРУ. Однак зміна меж території можлива не лише способом приєднання до іншої держави, й способом виділення частини території без подальшого приєднання до іншої держави шляхом, зокрема, реалізації гарантованого Статутом ООН права націй на самовизначення. На відміну від ст. 73 Конституції указаний Закон обмежує можливість зміни території лише першим способом.

Як вбачається, таке рішення законодавця продиктоване тим, що народ України вже реалізував своє право на самовизначення, підтримавши Акт проголошення незалежності України на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. Так, Конституційний Суд України (далі – КСУ) у рішенні № 3-рп від 20 березня 2014 р. указав, що право на самовизначення на території Автономної Республіки Крим (далі – АРК) та в м. Севастополі було реалізовано їх жителями як невід'ємною частиною всього Українського народу під час всенародного

⁶ Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV від 29 червня 2004 р. // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 35. – С. 11.

голосування на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р., а Конституція не передбачає права окремої частини громадян України на одностороннє самовизначення, в результаті якого відбудеться зміна території України⁷.

Варто зауважити, що в ч. 2 ст. 5 раніше чинного Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. № 1286-ХІІ було зазначено, що виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про реалізацію права народу України на самовизначення та входження України до державних федеративних і конфедеративних утворень або вихід із них.

Аналіз чинної системи норм зазначеного Закону України дозволяє виділити кілька відносно автономних етапів порядку зміни меж території України: 1) укладення (ініціювання, ведення переговорів і підписання) міжнародного договору Президентом та надсилання його для ратифікації; 2) ратифікація договору ВРУ; 3) проголошення ратифікаційного референдуму ВРУ; 4) референдарний процес, який розпочинається з дня оголошення ЦВК про початок процесу всеукраїнського референдуму і завершується через 15 днів після дня офіційного оголошення ЦВК результатів референдуму; 5) оприлюднення і набрання чинності міжнародним договором. На сьогодні цей послідовний порядок є єдино можливим законним способом зміни меж території України, єдиним правомірним шляхом зміни (порушення) її територіальної цілісності.

У світлі вищевикладеного маємо три варіанти тлумачення «порядку, встановленого Конституцією України» стосовно ст. 110 КК:

– по-перше, поширювальне тлумачення порядку, встановленого статтями Конституції України і зазначеними законами України. Таке тлумачення призвело б до невідповідності об'єкта злочину і суспільно небезпечного діяння, яке повинно бути спрямоване на охоронюваний ст. 110 КК об'єкт – цілісність території України. Як наслідок цього, під ст. 110 КК підпадатимуть також ті дії,

⁷ Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2014 від 20 березня 2014 р. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-14>. – Заголовок з екрана.

які порушуватимуть певні правила, що входять до цього порядку (наприклад, недотримання певних строків), але які не можуть порушити цілісності території України;

– по-друге, буквальне тлумачення порядку, встановленого всією сукупністю статей Конституції України, приписи яких стосуються порядку зміни меж території, зокрема, передбачених ч. 3 ст. 5, ст. 73, п. 2 ст. 85, п. 3 ст. 106 Конституції та ін. Як наслідок, наприклад, порушенням такого порядку слід визнавати порушення конституційних вимог щодо порядку опублікування законів або порядку голосування у ВРУ та ін. Отже, таке тлумачення призводить до таких самих наслідків, як і при розширювальному тлумаченні – до визнання злочинними за ст. 110 КК тих дій, які посягають на інші суспільні відносини, ніж відносини щодо охорони цілісності території України. Так, право Українського народу на зміну своєї території не порушується, якщо ратифікаційний референдум проголошений не Верховною Радою України (порушення п. 2 ст. 85 Конституції), а наприклад, Президентом, Кабінетом Міністрів України чи будь-яким іншим органом чи посадовою особою, або якщо відповідний міжнародний договір підписаний не Президентом, а, наприклад, Прем'єр-міністром (порушення п. 3 ст. 106 Конституції);

– по-третє, обмежувальне тлумачення порядку, встановленого лише окремими статтями Конституції, яке, на наш погляд, є єдино правильним. Тобто в ст. 110 КК йдеться про *порушення порядку, встановленого ч. 3 ст. 5 та ст. 73 Конституції*. Саме в цих статтях Конституції України містяться положення, які регулюють відносини щодо територіальної цілісності України і які закріплюють порядок зміни меж території України. Виходячи зі змісту вказаних конституційних норм, цей *порядок* можна відобразити формулюванням: *така зміна можлива лише за згодою Українського народу, вираженою на всеукраїнському референдумі*. У ст. 110 КК йдеться про злочинні дії, які спрямовані на порушення саме цього порядку, тобто на зміну території України без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі.

Тільки такі дії посягають на територіальну цілісність України, і тому їх суспільно небезпечний характер визначається тим, що вони заподіюють істотну шкоду цьому об'єкту злочину або можуть заподіяти таку шкоду. Оскільки чинна редакція ст. 110 КК потребує детального теоретичного осмислення і може створювати труднощі в правозастосуванні, ми пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 110 КК, а саме: словосполучення «на порушення порядку, встановленого Конституцією України» замінити словосполученням «*без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі*».

Далі. Як розуміти словосполучення «на порушення порядку»? Дієслово «порушувати» означає діяти всупереч або не так як належить, відступати від чогось. Іменник «порядок» означає стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил; упорядкованість, лад; додержання правил, норм поведінки де-небудь⁸. Виходячи з цього, під «порушенням порядку» в контексті диспозиції ч. 1 ст. 110 КК слід розуміти недотримання (неналежне дотримання) правових норм, передбачених ч. 3 ст. 5 та 73 Конституції України, які визначають порядок зміни меж території України. Оскільки основним у визначенні цього порядку є визнання за Українським народом виключного права змінювати межі території України, то можна зробити висновок про те, що порушення зазначеного порядку завжди має характер недотримання правових норм, що юридично виражається в порушенні обов'язку не посягати на це право. Разом із тим у деяких випадках у характеристиці порушення порядку додатково може використовуватися поняття неналежного дотримання. Зокрема, це стосується випадків, коли розглядувані злочинні дії, передбачені ст. 110 КК, вчиняються під час проведення всеукраїнського референдуму щодо зміни території України, і шляхом умисного неналежного виконання приписів Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI отримується

⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – С. 1074.

згода Українського народу на зміну території України, яка в дійсності не надавалась. Виходячи із викладеного, можна зробити висновок про те, що словосполучення «на порушення порядку» в ч. 1 ст. 110 КК охоплює собою: 1) *зміну меж території України в будь-який інший спосіб, ніж вирішення цього питання на всеукраїнському референдумі (без проведення такого референдуму); 2) зміну меж території України шляхом фальсифікації волі Українського народу на всеукраїнському референдумі.*

При кваліфікації останніх порушень, беручи до уваги те, що самі порушення законодавства про референдум тягнуть кримінальну відповідальність за статтями 157–160 КК, для застосування ст. 110 КК (окремо або в сукупності із зазначеними статтями) в конкретному випадку необхідно встановити, що характер суспільної небезпечності певних дій пов'язаний із їх спрямованістю на зміну території України шляхом фальсифікації волі Українського народу на всеукраїнському референдумі, тобто на заподіяння шкоди цілісності території України. Фактично йдеться про таке втручання у референдарний процес, яке здатне змінити результати референдуму – визнати згоду Українського народу на зміну території України за обставин, коли фактично(за відсутності такого втручання) результати були б іншими (наприклад, умисне перешкоджання процесу голосування в округах, у яких населення відкрито виступає за збереження цілісності території України) або вже одержані результати є іншими (наприклад, фальсифікація при підрахунку голосів чи документів референдуму). Дії особи, спрямовані на знищення тих бюлетенів, в яких була висловлена підтримка міжнародного договору, за яким втрачається територіальне верховенство над частиною території України на користь іншої держави, не підпадають під ознаки статті 110 КК, хоча можуть бути кваліфіковані за іншими статтями КК.

У зв'язку з викладеним, звернемо увагу на деякі приклади злочинних дій, наведені науковцями в літературі. Так, М. І. Хавронюк виокремлює, окрім іншого, призначення всеукраїнського референдуму не ВРУ, а іншим державним

органом чи службовою особою, або призначення місцевого референдуму чи проведення опитування населення⁹. Є. Д. Скулиш та О. Ю. Звонарьов також відмічають як вид дій організацію будь-яким іншим органом, окрім ВРУ, будь-якого референдуму з питань зміни території України, навіть всеукраїнського, але з порушенням вимог Конституції¹⁰. Як вбачається, сам факт проголошення всеукраїнського референдуму (незалежно від суб'єкта проголошення) вже свідчить про дотримання обов'язку не посягати на виключне право Українського народу щодо зміни території України. Призначення з цього питання місцевого референдуму або опитування може кваліфікуватися за ст. 110 КК тільки за умови, що такому місцевому референдуму (опитуванню) надається значення самодостатньої підстави для зміни території України.

Ще одним важливим питанням у характеристиці розглянутих дій є питання про їх *види* з урахуванням змісту поняття «зміна території України». Аналізуючи загалом зміст дій, учинених із метою зміни меж території на порушення порядку, встановленого Конституцією, науковці практично одноголосно вказують на те, що це будь-які дії, які полягають у відторгненні (передачі) певної частини території України всупереч положенням Конституції¹¹. Так, М. І. Хавронюк вважає, що це будь-які дії, спрямовані на передачу частини території України під юрисдикцію іншої держави або на зменшення території України шляхом утворення на її території іншої суверенної держави¹². На думку В. О. Навроцького, ці дії спрямовані на те, щоб

⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2010. – С. 255.

¹⁰ Скулиш Є. Д. Злочини проти основ національної безпеки України : навч. посіб. / Є. Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : НА СБУ, 2011. – С. 110.

¹¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид. перероб. та доп.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.; Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – С. 83; Скулиш Є. Д. Злочини проти основ національної безпеки України : навч. посіб. / Є. Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : НА СБУ, 2011. – С. 112; Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / І. І. Сливич, Я. В. Ступник. – Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2014. – С. 45; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2-х частинах / під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – Особлива частина. – С. 12.

¹² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2010. – С. 255.

територія України зменшилась за рахунок або відокремлення від неї певних територій як самостійних держав, або переходу окремих територій під юрисдикцію інших держав¹³.

На наш погляд, для більш точного вирішення поставленого питання насамперед важливо брати до уваги те, що під зміною території України слід розуміти зміну її фізичних параметрів. Спираючись на результати нашого аналізу понять території України та її цілісності й недоторканності, відображені в попередніх публікаціях¹⁴, у контексті аналізу об'єктивної сторони можна виділити два види злочинних дій, що відрізняються суттєво за своїм зовнішнім вираженням: 1) дії, вчинені щодо території України як фізичного простору (суша, води, надра і повітряний простір, лінія державного кордону); 2) дії стосовно території України, вчинені в юридичній площині. Можливість виділення таких видів зумовлена тим, що у визначенні території України фізичні просторові та юридичні (територіальне верховенство народу України) ознаки поєднані в єдине ціле, розрив якого відображають названі види дій.

Дії, вчинені стосовно території України як фізичного простору, характеризуються тим, що сам фізичний простір (суша, води, надра і повітряний простір, лінія державного кордону) виступають предметом злочину й одночасно предметом суспільних відносин, на який спрямоване посягання та якому заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода (предметом злочинного впливу). У разі повної реалізації злочинного умислу і мети винного наслідком його дій є фактичне відторгнення частини території України. Таке відторгнення може бути як із краю території, так і в її середині. Семантично «зміна» має кілька значень, серед яких: 1) перехід, перетворення чого-небудь у щось якісно інше; зміна; 2) заміна кого-, чого-небудь кимсь, чимось іншим¹⁵.

¹³ Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – С. 89.

¹⁴ Рубашенко М. А. Поняття і ознаки територіальної цілісності України, охоронюваної ст. 110 КК України / М. А. Рубашенко // Право і суспільство. – 2014. – № 4. – С. 268–275.

¹⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : «Перун», 2005. – С. 466.

Відторгнення території України може супроводжуватися наступним приєднанням її до іншої держави чи союзу держав, але для кваліфікації дій за ст. 110 КК це не є обов'язковим. Тому склад цього злочину буде і в тих випадках, коли відторгнута територія набуває ознак самостійної держави або просто існує як окрема територія.

Фактичному відторгненню частини території України завжди передують дії із її захоплення. Вони зовні можуть виражатися по-різному, однак у будь-якому разі їх сутність полягає в установленні фактичного територіального верховенства над частиною території України. Цими самими діями Український народ позбавляється можливості здійснювати фактичне територіальне верховенство, однак юридично територіальне верховенство за ним зберігається. Такі дії можуть супроводжуватись формуванням на такій території незалежних правової, політичної, економічної, військової та інших систем (набуттям фактичних ознак державності). Особи, які захоплюють територію, формально можуть і не оголошувати про свою незалежність чи суверенітет, не приймати своєї символіки. Водночас саме оголошення незалежності певної частини території України, наприклад, під час мітингу, яке не поєднано з діями щодо захоплення цієї території, не містить ознак цього злочину (за відсутності ознак публічного заклику). Зміна лінії державного кордону в бік зменшення території України є лише одним зі способів відторгнення частини території України.

Не можуть утворювати об'єктивну сторону цього злочину: а) дії, які порушують цілісність окремих територіальних одиниць України на користь іншої територіальної одиниці України, на відміну від КК деяких федеративних держав (ФРН, Швейцарії), в яких охороняється цілісність не лише самої федерації, а й її суб'єктів; б) дії, спрямовані на зміну внутрішнього державного та адміністративно-територіального устрою України (наприклад, спрямовані на утворення автономій чи федералізацію), бо при цьому цілісність території України не порушується.

Дії стосовно території України, вчинені в юридичній площині, характеризуються тим, що суверенні права на певну частину території України, які належать Українському народу, юридично оформляються як належні іншому суб'єкту суспільних відносин (іншій державі, народу, організації тощо). Тобто йдеться про юридичну фіксацію зміни фізичних параметрів території України та юридичне оформлення частини цієї території як належної іншому суб'єкту. Такі дії можуть вчинюватися як в умовах, коли фактичне територіальне верховенство над такою частиною території України зберігається за Українським народом, так і після фактичного її відторгнення від території України (наприклад, підписання договору з Російською Федерацією про визнання Україною території АРК територією РФ поза волею Українського народу).

Особливістю розглядуваних дій є те, що коло їх суб'єктів обмежується тими особами, які згідно із законом уповноважені вчинювати юридично значимі дії щодо території України, зокрема, укладати договори про зміну території України. Наприклад, такими діями є: а) укладення договору з іншою державою про зміну меж території і надання такому договору ознак делімітаційного (що потребує ратифікації тільки ВРУ) або укладення угод про обмін, продаж, дарування території без затвердження їх на всеукраїнському референдумі; б) укладення з іноземною державою договору про зміну меж території України з вказівкою в тексті на набрання ним чинності незалежно від волі Українського народу. Разом із тим ці дії слід відрізнити від дій інших службових осіб, які одноособово чи в складі колегіального органу приймають нормативні акти або рішення, якими певна частина територія України виводиться з-під територіального верховенства Українського народу без його згоди, вираженої на всеукраїнському референдумі. Такі дії слід юридично оцінювати як такі, що учинені стосовно території України як фізичного простору з використанням юридичного впливу на людей. Такі акти і рішення можуть виступати сигналом для фізичного захоплення території,

використанням адміністративного ресурсу для мобілізації людей на вчинення злочинних дій, засобом інформаційного чи політичного впливу на людей тощо.

Висновки. Узагальнюючи викладене, під діями, вчиненими з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією, слід розуміти *будь-які дії, учинені з метою відторгнення будь-якої частини території України (фактично та/або юридично) без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі*. Розмір частини території, проти якої спрямовані злочинні дії, може бути різним. Він є одним з основних показників, що впливають на ступінь суспільної небезпечності дій і може утворювати підставу для кваліфікації дій як таких, що спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 110 КК), або враховуватись при призначенні покарання на підставі ст. 65 КК.

Рубашенко Н. А. Действия, совершенные с целью изменения границ территории или государственной границы Украины в нарушение порядка, установленного Конституцией: понятие и виды

В статье анализируется содержание первых двух форм объективной стороны преступления, предусмотренного ч.1 ст.110 УК. Автором разработаны понятие и классификация действий, совершенных с целью изменения границ территории или государственной границы Украины в нарушение порядка, установленного Конституцией.

Ключевые слова: *изменение границ территории Украины, территориальная целостность, посягательство на территориальную целостность Украины.*

Rubashchenko M. A. Concept and types of actions, taken with the aim change the boundaries of the territory or the state border of Ukraine, contrary to procedure established by the Constitution

This article analyzes the content of the first two forms of the objective side of a crime under Art.110 of the Criminal Code. The author developed the concept and types of actions, taken with the aim change the boundaries of the territory or the state border of Ukraine, contrary to procedure established by the Constitution.

Key words: *changing boundaries of the territory of Ukraine, territorial integrity, encroachment on the territorial integrity of Ukraine.*